

مودمین بوون (ئیعتیاد) سیاستی ئیستعمار له روژهه لاتی نافین و کاردانهوهی له ناو گهلی کوردستان

عومەر عینایهتی

مودمین بوون چیه ؟ به چ کهسیک دهلین موعناد و به چ شیوازیک مودمین واته گیرۆده ده بیته ؟
یۆ وه لامدانه وه بهم پرسیارانه پیویسته لیكدانه وه به کی دروستمان هه بیته له میژووی ئەم مادانه ی که مروف به کاری هیناوه. له سه رتادا وه کو درمان و پاشان بوته کالایه ک بو بازرگانی کردن و ههروه ها بوته نامرزیک له دهستی سیاستی ئیستعماردا.

ماده ی هۆشبه ر وه کو تریاک: ده بی به وردی بچینه قوناخی میژوو که مروف له کهنگیکه وه ئەم ماده هۆشبه رانه ی به کار هیناوه، هه له بت ناتوانین بلین که گیرۆده بوون دیارده یه کی تازه یه و کاردانه وه ی له سه ر مروف یان مروقه کان له ئاستی دونیادا بوته گرفتیک که به سه دان کتییی له سه ر نووسراوه، ته نانه ت کاردانه وه ی ئەم گرفت ی گیرۆده بوونه له ناو هۆز و عه شیر ته کان له دونیادا شیوازی جوړاو جوړی هه یه، مه به ستی ئیمه له م بابه ته، گرفت ی سه ره کی گیرۆد ر بوونه به ماده ی هۆشبه ر له روژهه لاتی نافین. کاتی سه رنج به میژووی سه رده می سه فه وی و قاجاریه کان بده ی، ده بین که ئەم دیارده یه له و کاته وه به گشتی په ره ی سه ندوه و شیرازه ی کو مه لگای تیکدا وه. کاردانه وه ی ئەم گیرۆده بوونه هه تا دیت زیاتر په ره ده ستینیت، هه ر به م مه به سته وه کو باس مان کرد، باش وایه که له روانگه ی میژووییه وه بزانی تریاک چیه و ئەم رووه که بنا سین. دواتر وردبینه وه بو ئەو مادانه ی له تریاک به ده ست دین یان ئە و ماده هۆشبه رانه بنا سین که ده ستکردن.

1 - تریاک، تلیاق، تریاق، به پیی زمانه وان ی له روژهه لاتی نافین و له هه ر ناوچه یه ک به جوړیک ئەم وشه یه دیته سه ر زمان.

تریاک ماده یه کی قاوه یی ره نگه، مه یله و خورما، تریاک شیله یه که له سه ره تادا سپی ره نگه و پاشان که هه وا لییده دا رهنگی ده گوړیت. به م شیله سپیه ده لین "ئالکالوئید". سه ری گو لی خه شخاش نیرکیکی هه یه که رهنگی په ره کانی په مه ییه. کاتی گه لاکانی گو له که وشک ده بن به تیخ و که ره ستیه کی تیژ، له سه ره وه بو خوارئ خه تیکی باریکی پی دادین و ئەم شیله یه وه کو رهنگی شیر وایه و به هیواشی دیته درئ و وه کو شیله ی لی دیت، که پاش 24 ساعه ت، رهنگی ئەم شیله یه ده گوړد ریت و ده بیته قاوه یی مه یلو خورما یان ره ش هه لده گه ریت. دواتر به نیرکه که وه ده مینیت و به تیخیکی تاییه ت لییده که نه وه، وه کو شیله.

له زمانی ئینگلیزیدا به رووه کی تریاک ده لین Papaver Somniferom و به نیرکه که ی ده لین Poppy یان Poppy.

له زمانی فارسیدا به رووه کی تریاک ده لین "کونار" و به کوردی پیی ده لین نیرکه کولکه یان کونیر.
له زمانی یونانیدا به شیله ی تریاک دلین تریاکا و به عه ره بی تریاق، ههروه ها هه ر له زمانی یونانیدا به ئه پیون ده لین ئه فیون، یان ئوپیون.

میژووی تریاک، هه ر له کونه وه بنچکی گیای کونیر (خه شخاش) له ولاتی ئاسیای دوردا هه بووه و به دونیادا بلا بوته وه، مارسه ل جیگری پی شووی به شی چاودیری ماده هۆشبه رکان له ریکخراوی Doyeux Marcel Granin نه ته وه یه کگرتوه کان و پسپوړی بواری درمان له م بواره دا ده لیت: له نوسراوه کانی سه رده می سومریه کان که میژوو هه کی ده گه رپته وه بو 5 هه زار سال، ناوی ره وه کیک هاتووه به نیوی ره وه کی شادیبه خش، ههروه ها له به شیک له شوپنه واره کانی سه رده می میسریه کان و ئاشوریه کان و میدیه کان و یونانیه کاندا باس له چونیه تی به کار هینانی تریاک وه کو ره وه کی شادیبه خش هاتووه. له به ره مه کانی هیرو دوت (ئودیسهی هومی ر) دا نوسراوه که (ئه لینا شازنی منلائو) کاتی ناتوانی باوکی بدوژیته وه خه فه ت دایده گری و شه ره تیکی به نیوی (تیلماکو) پی دراوه. له ئوستوو ره

یونانییه‌کاندا ئاماژه به‌وه کراوه که (مورفه) خودای خهون و خه‌یاله که نه‌ویش هه‌مان ره‌وه‌کی کوکنیر واته خه‌شخاشه. له نوسراوه‌کانی هیروودوت، ئه‌رستو، هیپوکراتدا باسی تریاک کراوه له به‌رهمه میسریه‌کاندا نوسراوه که ژنای میسری بوئه‌وه‌ی خه‌مه‌کانیان بره‌وین شهربه‌تیکیان له گیای کوکنیر دروست ده‌کرد و ده‌یان خوارده‌وه، ته‌نانه‌ت ویرژیل شاعیری رومی و نوسه‌رانی روم و یونان زور باسی ره‌وه‌کی کوکنیریان کردووه.

بوقرات له 400 سال پیش زابین و هه‌روه‌ها نیئوفراست هه‌ر له‌وه‌سه‌رده‌مه‌دا تریاکیان وه‌کو ده‌رمان بو نه‌خو‌شی سکچون و ژانی کروژه به‌کاره‌یناوه. هه‌روه‌ها له نوسراوه‌کانی پاپیروسی میسریه‌کاندا به‌ناوی ئه‌پیوم ئاماژه‌ی پیکراوه. له شاری تیه‌س ره‌وه‌کی کوکنیر (خه‌شخاش) ده‌ستچین بووه، له ولاتی ژاپون هه‌تا سه‌ده‌ی 15 رووه‌کی کوکنیر ده‌ستچین نه‌بووه. به‌پیی نوسراوه‌ی کتییی ئه‌نسکلوبیدیای بریتانیکا، 700 سال دوا‌ی زابین له ولاتی چین کشتوکالی خه‌شخاش هه‌بووه، به‌پیی به‌شیک له سه‌رچاوه‌کان ده‌لین رووه‌کی خه‌شخاش له‌لایه‌ن مه‌نگولیه‌کانه‌وه براوه بو چین و له سه‌ده‌ی 6 یان 7 هه‌تا‌کو سه‌ده‌ی 17 بو ده‌رمانی ئیش به‌کاریان هیناوه.

به‌پیی به‌شیک سه‌رچاوه له سه‌ده‌ی هه‌شتم دا له ولاتی هیندوستان (خه‌شخاش) زور ره‌واجی هه‌بووه. له ئیران ئه‌بوعه‌لی سینا و ئه‌بوه‌کر محهمه‌دی ئیبینی زه‌که‌ریای رازی تریاکیان وه‌کو ده‌رمان به‌کاره‌یناوه و له شیعره‌کانیشدا تریاکیش وه‌کو ده‌رمان باسی لیه‌کراوه.

به‌پیی به‌شیک له سه‌رچاوه‌کان، بو یه‌که‌م جار دوکتور پاراسلوس له سه‌ده‌ی 16 که خه‌کی سوییس بوو ده‌رمانیکی لیه‌ده‌سته‌ینا که هه‌ر به‌ناوی ئه‌م دوکتوره پاراسلوس (Dr. Paracelsus Para cel si), Claudanum تو‌مارکرا. هه‌روه‌ها دوکتوریک به‌ناوی توماس سیدنهام خه‌لکی ئینگلیستان که به ئیفلاتونی ئینگلیس ناسراوه ده‌رمانیکی نو‌یی له تریاک به‌ده‌سته‌ینا و له سه‌ده‌ی 19 زور به‌رهمه‌ی دیکه‌یان له تریاک به‌ده‌سته‌ینا، وه‌کو مورفین و کودوئین. هه‌لبه‌ت له زه‌مانی زوودا حه‌کیمان به‌شیوه‌گه‌لیکی جو‌راوجور وه‌کو مه‌له‌همیک ده‌یاندا به نه‌خو‌شه‌کانیان، له به‌شی ئامریکای باکور شیریه‌ی خه‌شخاشیان تیکه‌ل به‌توتن ده‌کرد، ده‌یانکیشا و پیی سه‌رخو‌ش ده‌بوون. کیشانی تریاک له ولاتی چین، له سه‌ده‌ی 16 دا په‌ره‌ی سه‌ند. ته‌نانه‌ت هه‌تا کو‌شکی ده‌سه‌ل‌تاران په‌ره‌ی سه‌ندبوو، ته‌نانه‌ت بوو به‌کیشه‌یه‌کی سه‌ره‌کی له ولاتی چین، وه‌کو کیشه‌ی کومه‌لایه‌تی و تیکچوونی شیرازه‌ی کومه‌لگا. له سالی 1729 و له سه‌رده‌می ده‌سه‌ل‌تی (یانگ چینگ له ساله‌کانی 1723 هه‌تا سالی 1735 هه‌ر به‌گشتی به‌کاره‌ینانی و فرۆشتنی تریاک قه‌ده‌خه‌کرا.

هه‌لبه‌ت ئیمه له سی به‌شی رابوردوودا بریکمان شیکرده‌وه:

- 1 - سیاسه‌تی ئیستعمار له سه‌ده‌ی 21 له رۆژه‌ه‌لاتی ناقین.
- 2 - شه‌ری سارد.
- 3 - ده‌سه‌ل‌تاری شیعه له کازمه‌ین، نه‌جه‌ف و که‌ربه‌لا و شیراز و مه‌شه‌د سه‌ر به نه‌وابانی ئود له هیندی رۆژئاوا و موچه‌خورانی بیگانه.

سیاسه‌تی ئیستعمار و پلان و په‌ره‌سه‌ندنی ماده‌ی هۆشبه‌ر وه‌کو کاری بازرگانی به‌ده‌ست بریتانیاوه. له سالی 1775 دا کۆمپانیه‌کانی هیندی رۆژئاوا له ژیر چاودی‌ری که‌سیکی به‌په‌ر به‌ناوی (نارکی وارن هیستنگ)، له ئه‌یاله‌تی به‌نگال که به‌په‌ر به‌ریک بوو، به‌ره‌به‌ره ده‌بیته یه‌کیک له به‌رپرسیانی هه‌ره پایه‌به‌رز له ناو ده‌سه‌ل‌تی سیاسه‌تی ئیستعماری بریتانیا و ده‌بیته لیبیرسراوی ته‌واوی ملکی بریتانیا له ناو هیندوستاندا. ئه‌م که‌سه له هیندوستاندا په‌ره به‌چاندنی ره‌وه‌کی کوکنیر (خه‌شخاش) ده‌دات و به‌نرخیکی هه‌رزان و به‌ریژه‌یه‌کی زور به‌رهمه‌دینیت. به‌لام کۆمپانیایکانی بریتانیا له هیندوستان راسته‌وخۆ نه‌یانده‌توانی ره‌وانه‌ی بازاره‌کانی چینی بکات. به‌لام ده‌یانفرۆشت به‌بازرگانه‌کانی چینی و ئه‌وانیش له به‌رامبه‌ردا زی‌ر و زیو و خشلی قیমে‌تیا‌ن لیه‌رده‌گرتن یان قوماشی که‌تان یان هه‌وریشم و چای ده‌هینا. ده‌توانین بلین له سالی 1729 سالانه 200 سیپ واته (سه‌ندوق). له سالی 1767 ئه‌م ریژه‌یه‌ گه‌یشه‌ پینج به‌رامبه‌ر واته 1000 سه‌ندوق. له سالی 1820 ئه‌م ریژه‌یه‌ گه‌یشه 10 هه‌زار سه‌ندوق و له سالی 1830 هه‌تا سالی 1838 ئه‌م ریژه‌یه‌ گیشه 40 هه‌زار سه‌ندوق. له‌مانگی ماری سالی 1839 ئیمپراتوری ئه‌وکاتی چین (لین چه‌هیسو) که پیاویکی لیه‌هاتوو و خاوه‌ن بریار بوو، له‌گه‌ل نوینه‌رانی بازرگانانی هه‌ردولا و توو‌یژی کرد به‌لام کاتی و توو‌یژه‌کان نه‌گه‌یشه‌ ئه‌نجام، بریاریدا هه‌مووی ئه‌م ماده هۆشبه‌رانه ده‌ستی به‌سه‌ردا بگرن که 20000 سه‌ندوق به‌بری ملیونیل و پینسه‌ده هه‌زار کیلو تریاک خالیس بوو. بردیانه قه‌راخی ده‌ریا و له ناو هه‌له‌هله و خو‌شمالی جه‌ماهر که خوی شه‌خسه‌ن ئاماده بوو، له ماوی 20 رۆژدا ئه‌م تریاکانه‌یان ئاور تیه‌ردا.

له سالی 1840 ئینگلیسیه‌کان به پشتیوانی بازرگانانی پورتقالی و ئامریکا له ریځای هه‌وریشم هه‌تا هیندوستان سه‌رنجی بازرگانانی مافیایان راکښا بو هه‌نارده‌کردنی مادهی هۆشبه‌ر (تریاک) بو ولاتی چین که ده‌توانین بلښین له سالی 1840 دا کار به جیگایه‌ک گه‌یشت که به ناوی شه‌ری تریاک ناوزه‌ند کرا، هه‌تا سالی 1843 هه‌روه‌ها له سالی 1856 هه‌تا سالی 1860 بو جاریکی دیکه شه‌ری تریاک ده‌ستی پیکرده‌وه، له ئاکامدا ده‌توانین بلښین به پښی ریژه، ولاتی چینی ژیر ده‌سه‌لاتی ئیستعماری بریتانیا ریژهی هه‌نارده‌کردنی تریاکي گه‌پانده 50 هه‌تا 60 هه‌زار سه‌ندوق تریاک له سال دا، واته نزیک به ده‌ملیون کیلو تریاک.

له‌سالی 1907 ئیمپراتوری ئه‌وکات به ناوی (چینگ) توانی بو ماوه‌ی 10 سال تا سالی 1917 پښ به هه‌نارده‌کردنی تریاک له ولاتی هیندوستانه‌وه بگریت، به‌لام له ناوځوی ولات ده‌ستیان کرد به ده‌سچین کردنی کشتوکالی ره‌وکی کوکنیر واته خه‌شخاش. سه‌ره‌رای ئه‌م هه‌مو به‌رگریکردنه سه‌باره‌ت به هه‌نارده‌کردنی تریاک هه‌تا شه‌ری یه‌که‌می جیهانی، هښتا ده‌توانین بلښین زیاتر له 70 ملیون کیلو تریاک ره‌وانه‌ی بازاری چین ده‌کرا.

له سالی 1937 به پښی ئاماری خودی ولاتی چین ریژه‌ی گیرۆده‌بوون به ماده هۆشبه‌ره‌کان که ناویان تۆمار کراوه زیاتر له 5 ملیون که‌س بوون، به‌لام ئاماره‌گه‌شتیه‌کان باس له ریژه‌ی زیاتر له گیرۆده‌بووه‌کان ده‌که‌ن. له سالی 1938 کاتئ ماو تسه‌ دوه‌ن، ریه‌رایه‌تی شو‌رشی چین به ئه‌ستۆ ده‌گرئ باس له‌وه ده‌که‌ن که زیاتر له 6 ملیون که‌ به‌ته‌واویی بو ژینگه‌ ده‌بنه‌ مه‌ترسی ده‌یانخه‌نه ناو ده‌ریاوه.

له سالی 1940 هه‌تا سالی 1980 ده‌توانین بلښین ولاتی چین له به‌رامبه‌ر ماده‌ی هۆشبه‌ره‌کان ئه‌زمونیکی میژوویی هه‌یه و ته‌نانه‌ت له بواری ده‌رمانسازیه‌وه بو ده‌سه‌ردان له گیرۆده‌بوون به ماده‌ی هۆشبه‌ره‌کان، ده‌توانین بلښین که ولاتی چین به دريژایی میژوی ده‌سه‌لاتداریی ئیستعماری بریتانیا واته نزیک به 300 سال له مملانیی داگیرکاریا بووه.

به‌شیک له میژووی تریاک له ئیران و ئیستا له ناو کوردستان دا

ناوه‌ندی کۆمپانیای هیندی روژه‌لاتی

هه‌ر وه‌کو له سه‌روهه بریک باسی میژووی ره‌وکی کوکنیر بیان نیرکه کولکه‌مان کرد، به‌لام ئه‌وه‌ی جییی باسی ئیمه‌یه سه‌باره‌ت به دیارده‌ی مودمینیونی کومه‌لگا و بازرگانیکردن به ماده‌ی هۆشبه‌ر و تیکدانی شیرازه‌ی کومه‌لگا به مه‌به‌ستی به‌چۆکده‌هینان له لایه‌ن سیاسه‌تی ئیستعماریه‌وه به تاییه‌ت بریتانیا و ده‌سه‌لاتی زالی مسته‌عمه‌راتی له هیندوستانی روژه‌لاتی هه‌روه‌ها گریدراوی به‌شیک له موجته‌هدینی شیعه وه‌کو موجه‌خۆرانی نه‌وابانی ئود که له به‌شی پښودا باسمان لیوه‌کرد.

له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌ویه‌کاندا کشتوکالی خه‌شخاش ته‌نیا بو مه‌به‌ستی ده‌رمان له‌لایه‌ن حه‌کیمانه‌وه به‌کار ده‌هیندرا بوچاره‌سه‌ری نه‌خوش، به‌لام به پښی لیکۆلینه‌وه‌یه‌ک له چه‌ند که‌سانی گیرۆده ئه‌وه ده‌رده‌که‌وئ که

تاورنیه و شاردن له سه‌فه‌ریکیان بو ئیران ده‌لین که به‌شیک له خه‌لکی ئیران به خواردنی کوکنیر واته خه‌شخاش پښی که‌یفور ده‌بن واته که‌یفخۆش ده‌بن.

فریه‌ری به‌ریتانی له 400 سال له‌مه‌وبه‌ر که یه‌کئ له پزשکان و حه‌کیمان و نه‌شته‌رگه‌ری ئه‌وکاتی کۆمپانیاکانی هیندی روژه‌لاتی بووه ده‌لئیت که زۆربه‌ی سه‌رانی ده‌سه‌لاتی سه‌فه‌ویه‌کان و به‌شیک له خه‌لکی ئیران مودینیوون به تریاک و ئه‌ونده‌یان ده‌خوارد که وه‌کو که‌سیکی مه‌ست له هۆش خویان ده‌چوون.

ده‌سه‌لاتی ئیستعماری بریتانیا بو زالبوون به‌سه‌ر هیندوستان و په‌ره‌پیدانی کۆمپانیاکانی هیندی روژه‌لاتی به پشتیوانی ده‌سه‌لاتداریی نه‌وابایی شیعه ئود بو گرځیه‌ستی ئیمتیازی هیلی تیلگراف له هیندوستانه‌وه بو بریتانیا که له خاکی ئیرانه‌وه ئه‌نجام بدرئ، له سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی ناسردین شا و به‌پشتیوانی سیم بانانی خه‌تی تیلگراف و پښوهندیی راسته‌وخۆ به په‌ره‌پیدانی تریاک له به‌شی ئه‌فغانستان که ئه‌و سه‌رده‌م به‌شیک بووه له ئیران و سه‌ر به پاریزگی خۆراسان بووه و له مه‌شهد و یه‌زد و کرمان و شیراز و تاران و کابل و قه‌نده‌هار، بریتانییه‌کان په‌ره به بازرگانی ماده‌ی هۆشبه‌ر وه‌کو تریاک ده‌ده‌ن، ته‌نانه‌ت قوتابخانه‌ی فیروونی زمانی فارسی ده‌که‌نه‌وه و به‌شویه‌ی ده‌رویشانی گه‌ریده ره‌وانه‌ی شه‌ره‌کانی ئیران ده‌کران و له‌به‌رچاوی خه‌لک کښانی تریاکیان فیرو خه‌لک ده‌کرد. جیگای ئاماره‌یه که بلښم یه‌کئ له سه‌رکیتترین بازرگانه‌کانی تریاکي ئه‌و سه‌رده‌م باپیره‌ی ئایه‌تولا خومه‌ینی بوو

له هیندوستان که وهکو نوپنه‌ری بریتانیا دهستی کراوه بوو له کشتوکالی روه‌کی خه‌شخاش واته کوکنیر. ئیدی مودمین بوون به‌شیوه‌یه‌ک پهره‌ی سه‌ند که تهنانه‌ت هه‌تا ناو کوشکی ده‌سه‌لاتی قاجاریه‌کان گیرۆده‌ی تریاک کیشان بوون. هه‌روه‌ها ده‌بئ‌ئ هه‌وش پشتراست بکه‌ینه‌وه که له‌ناو ده‌سه‌لاتی ئایینی شیعه‌دا موجته‌هدین و ئایه‌تولاکانی موچه‌خوری پاره‌ی هیندی سه‌ر به‌ نه‌وابانی ئود گریدراوی سیاسه‌تی ئیستعماری بریتانیا بوون و وه‌کو موجته‌هدین فتوایان دابوو که کیشانی تریاک حه‌لاله. ئهم فتوایه‌ی موجته‌هدین بوو به‌ هوکاري کشتوکالی روه‌کی کوکنیر که له ئیران و ئه‌فغانستان به‌ ریزه‌یه‌کی به‌رفراوان په‌ره‌بستنی‌ت. به‌م شیوه‌یه‌ ده‌ستی بریتانیا ئاواله‌ بوو هه‌تا شیرازه‌ی کومه‌لگای ئیران تیک بدات. به‌ پپی وته‌ی یه‌کیک له‌ میژوونوسانی بریتانیا به‌ ناوی ماژوری نومی که له‌ کتییی "رۆژه‌لاتی ناوه‌راست" دا ئامازه‌ی پی‌ده‌کا ده‌لی: ئیران که له 26 ویلایه‌ت پی‌کهاتوو، له 18 ویلایه‌تیدا کشتوکالی روه‌کی کوکنیر واته‌ خه‌شخاش ده‌ستچین ده‌کریت، تهنانه‌ت وای لی‌هاتوو که جوتیار و وه‌رزیران وازیان له‌ چاندنی گهنم و جو هیناوه (هه‌لبه‌ت هه‌وکات ئه‌فغانستان و به‌شی بلوچستانی پاکستان و به‌حرین و ویلایه‌تی شاره‌زور و خانقین و هه‌روه‌ها له‌ باکووری ئیستای ئیران واته‌ نه‌هروان و نه‌خجه‌وان و گهنجه‌به‌شیک بوون له‌ خاکی ئیران) به‌هوی گریدراوی زۆربه‌ی موچه‌خۆرانی موجته‌هیدینی شیعه‌ به‌ بریتانیاوه و ده‌سه‌لاتی قاجاریش گریدراوی موجته‌هدین و ئایه‌تولاکان بوو وه‌کو ده‌سه‌لاتی ناوندیی گریدراوی سیاسه‌تی ئیستعمار بوون و ئیرانیان دابه‌شکرد بئ‌ئ هه‌وی کومه‌لگا بتوانیت له‌سه‌ر چاره‌نووسی خوی بریار بدا و ده‌سه‌لاتی که‌مه‌ینه‌یان زال کرد به‌ سه‌ر زۆرینه‌ی کومه‌لگادا. کشتوکالی خه‌شخاش و به‌ره‌می شیه‌ی تریاک پهره‌ی سند تهنانه‌ت جوتیاران وایان لی‌هاتوو که بو‌چیز لی‌وه‌رگرتنی به‌ره‌می تریاک لی‌ی بخۆن و پپی گیرۆده‌ ده‌بوون. له‌ سه‌رده‌می ره‌زاخانی میره‌په‌نج (ره‌زا شای په‌له‌وی) که ده‌کاته‌ سالی 1920، له‌ شاری تاران و گه‌ره‌کی باخی فیرده‌وس نزیک به‌ 8 یان 9 شیه‌که‌کشخانه‌ی تریاک‌ی تیداوو که پپان ده‌کوت (داروشه‌فا).

له‌ سالی 1940 و له‌ سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتی محمه‌د ره‌زا په‌له‌وی یاسایه‌ک ده‌رچوو له‌ ژیر ناوینشانی چاودیری به‌ره‌می داها‌تی تریاک (ئینحساری تریاک) که به‌رواله‌ت بو‌که‌مکردنه‌وی به‌ره‌می تریاک بوو به‌لام داها‌ته‌که‌ی بو‌ ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی ئیران بوو. هه‌ر به‌م بۆنه‌یه‌وه خه‌لکیان هاندا که تریاک بکیش و تهنانه‌ت له‌ به‌رامبه‌ر سوتله‌ی تریاکدا بریک پاره‌شیان پی‌ده‌دان. ده‌سه‌لاتی ژیرده‌سته‌ی ئیستعماری به‌م شیوه‌یه‌ شیرازه‌یی کومه‌لگیان لی‌که‌ه‌لوه‌شاند و به‌ کومه‌لگایه‌کی مه‌سره‌فی و لاوازبوونی هه‌زری مرو‌قیه‌تی له‌ پپناو گریدراوی وابه‌سته‌بوون. هه‌ر به‌م ریزه‌وه‌ له‌ سالی 1960 ده‌رمانسازیکی ئیرانی له‌ ئالمانه‌وه مورفینی هینایه‌ ئیران.

به‌ هه‌مان شیوه‌ له‌ دوی رووخانی ده‌سه‌لاتی شای ئیران و ها‌تنه‌سه‌ر کاری ده‌سه‌لاتی ئایینی به‌ سه‌رۆکایه‌تی ئایه‌تولای خومه‌ینی بو‌ جاریکی دیکه‌ موچه‌خۆرانی مه‌رجه‌عی شیعه‌ی گریدراوی سیاسه‌تی ئیستعماری به‌شیوه‌یه‌کی دیکه‌ له‌ ژیر ناوی ده‌سه‌لاتی ئیسلامی و تاکه‌ مه‌رجه‌عی ته‌قلید و به‌ هه‌مان ده‌سه‌لاتی تاکه‌ ده‌سه‌لاتی پاشایه‌تی به‌ ناوی دین ده‌سه‌لاتی ناوه‌ندی که‌وته‌ ده‌ست ئایه‌تولاکانی وابه‌سته‌ و گریدراوی ته‌نخاهی هیند له‌ ژیر چاودیری بریتانیا و به‌رزه‌وه‌ندی ولاتانی سه‌رده‌سته. له‌ هه‌مانکاتدا هه‌ر وه‌کو باس‌مان کرد ئایه‌تولاکان و مه‌رجه‌عی شیعه‌ به‌ حه‌لالکردنی تریاک خزمه‌تیکی گه‌وره‌یان به‌ په‌ره‌پپان و به‌کاره‌ینانی ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان بو‌ کاری بازرگانی مافیای جیهانی کرد. هه‌ر وه‌کو ده‌بینین ریگای هه‌وریشم که به‌دریژی میژوو ریگای بازرگانی بووه‌ هه‌ر له‌ رۆمه‌وه‌ هه‌تا پکن رۆل و گرینگی خوی له‌ده‌ست

نه‌داوه. ده‌توانین بلپین 1 به‌ش له‌ سئ به‌شی داها‌تی بازرگانی له‌ رۆژه‌لاتی نافین و ولاتانی رۆژئاوا بازرگانی ماده‌ی هۆشبه‌ره‌کانه‌ له‌ ژیر چاودیری مافیای جیهانی و وابه‌سته‌تی زله‌یزه‌کان.

له‌ پاش گۆرینی ده‌سه‌لاتی پاشایه‌تی وابه‌سته‌ ده‌بینین که ئاماری تووشبوان به‌ ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان له‌ ئیراندا رۆژ به‌ رۆژ له‌ په‌ره‌سه‌ندن‌دايه. به‌ پپی ئاماره‌کانی حکومه‌ت له‌ هه‌ر 300 یان 400 که‌س 1 یان دو که‌س بازرگانی به‌ ماده‌ی هۆشبه‌ره‌وه‌ ده‌که‌ن و له‌ زیندان دان و به‌ هه‌مان شیوه‌ باس له‌ گیروده‌بووان ده‌که‌ن که له‌ نیوان 2 میلیون هه‌تا 3 میلیون خه‌لکی ئیران گیرۆده‌ی ماده‌ هۆشبه‌ره‌کانن. به‌لام ریکخراوه‌کانی مافی مرو‌ف ئامازه‌ به‌وه‌ ده‌که‌ن که له‌ ئیران تووشبوان به‌ ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان له 8 میلیون هه‌تا ده‌ میلیون به‌راورد ده‌کرین که ئه‌گه‌ر ئهم ئاماره‌ راست ببت ده‌بئ‌ئ له‌ بوا‌ری ئابووریه‌وه‌ چاوی لی‌بکری‌ت به‌ پپی نرخ‌ی ئه‌رز له‌ ئیران، رۆژانه‌ به‌ ده‌یان ملیارد تمه‌نی ئیران سه‌رفی ماده‌ی هۆشبه‌ر ده‌کریت که راسته‌وخۆ هۆکاره‌که‌ی ده‌گه‌رپه‌ته‌وه‌ بو‌ ده‌سه‌لاتی ئیران و په‌ره‌پپانی بازرگانی به‌ ماده‌ هۆشبه‌ره‌کان و ده‌سه‌لاتی هی‌زی چه‌کداریی سوپای پاسداران که رۆلی سه‌ره‌کیی ده‌گپن به‌ تاییه‌ت له‌ ناو

تئنيكهكانى ژېر دهسهلاتى ئيران. ئەمە بۆتە ھۆكاريك كه گرفتى سەرھىبى له ناو كومه‌لگادا و له ناو بنه‌ماله‌كان دروست بكات. به پېي ئامارى فەرمى رېژەى ليكدابراى بنه‌ماله‌كان كه گيرۆدهى ماده ھۆشبه‌ره‌كان بوون ھۆكاري سەرھىبى بارى ئابوريبه و مودمىن بونه.

له پاش رووخانى دهسهلاتى شاي دهستنيشانكراوى بنه‌ماله‌ى پەھله‌وى له ئيران كه وه‌كو ولاتيكي جيهانى سيھم كه به حەوشە خەلۆه‌تى سياسه‌تى ئيستيعمارى بریتانيا و ولاتانى زلهيز له رۆژھەلاتى ناڤيندا دەناسرئیت و به دهستنيشانكردنى دهسهلاتيكي ئابيني و خۆش خزمه‌تیه‌كانى موچه‌خۆرانى ته‌نخاهى هيندى واته موچه‌هدين و ئايه‌تولاكان و به پشتيوانى به‌رژه‌وندخووانى مافىاى جيهانى (له روانگه‌ى موچه‌هدين و ئايه‌تولاكان تریاک كېشانيان حەلال كردوو). ھەر بهم پېيه يه‌كئ له گرینگترین مۆره‌كانى موچه‌خۆرى بریتانيا ئايه‌تولا خومه‌ينى دهكرئیت به ريبه‌رى دینی و موچه‌هدى ئيران. ھه به پى ئەم زانیاریانه‌ى كه به‌دستمانه‌وه‌يه له 3 سه‌ده‌ى رابردوو ئايه‌تولاكان رولى سەرھىبى ده‌گيرن له بازرگانى به ماده‌ى ھۆشبه‌ره‌كانه‌وه و دهسهلاتى كوومارى ئيسلامى خۆى ھەر له‌سەرھەتاوه دهستیکى بالای ھه‌يه له پەره‌پيدانى ماده‌ى ھوش بهر چونكه له روانگه‌ى ئابيني‌وه كومه‌لگا ده‌بى وه‌كو مەريكى گيژ گۆى رايه‌لى موچه‌هدين و ئايه‌تولاكان بن و به پېي ئەزموونى رابردوو سياسه‌تى ئيستيعمارى ده‌بينين شيرازى كومه‌لگای ئيران تيكچوو كاتئ كه ولاتيک شيرازى به‌رپوه‌به‌رايه‌تى تيكچوو، ئەوه ده‌بيته مملانيئى به‌رژه‌وندخووانى مافىاى له ھەموو بواره‌كاندا و دهسهلاتى ناوندی كه خۆى دهستنيشانكراوى سياسه‌ته‌كانى بيگانه‌يه ئەم دەرڤه‌ته له به‌رژه‌وه‌ندى خۆى به‌رپوه‌ دهبات و خويان رۆلى گرينگ ده‌گيرن له بلاوكردنه‌وه‌ى ماده ھۆشبه‌ره‌كان و ته‌نانه‌ت ئيران كه خۆى به تاكه نوينه‌رى دهسهلاتى شيعه له جيهاندا دەناسيئیت له به‌رامبه‌ر به ھەر ئتينيكي ناو خۆبى و دژبه‌رانى دهستى داوته كاريكى نامرۆفانه. ئەويش به مودمىنكردنى كومه‌لگا و كوشتنى وزه‌ى گەنجان و به لارپيدابردنى بير و هزرى گەنج پيلانه ئيستيعماريه‌كانى سه‌ده‌كانى رابردوو پەپره‌وه ده‌كات ھەر بۆيه له كه‌شوه‌وايه‌كى ئيستاي ئيران ده‌بين رېژەى مودمىن بوون به ماده ھۆشبه‌ره‌كانه‌وه روى له زيادبوون كردوو، تانانه‌ت له سالى 2000ه‌وه تا به ئيستا گيرۆده‌بوان خۆى له چەند ميليۆن دەدات له كاتى دهسهلاتى ئيران خۆى ھوكارى سەرھىبى . به‌روالەت ئيمه ده‌بينين به رۆژانه ده‌يان كه‌س له زيندانه‌كان له ژير ناوى ساتوسه‌ودا به ماده ھۆشبه‌ره‌كان مليان به پەتى سیداره‌وه ده‌كرئیت و سالانه نزيك به 1000 كه‌س ئيعدام ده‌كرين و به ھەزاران زيندانى ده‌كرين. ده‌توانم بلينم كه ھۆكاره‌كه‌ى ده‌گه‌رینه‌وه بۆ ئەوه‌ى ئەم كه‌سانه كه ئيعدام ده‌كرين ده‌كه‌ونه چوارچيوى كارى بازرگانى رەش به ماده‌هۆشبه‌ره‌كان ھەر بۆيه‌ش له به‌رژه‌وه‌ندى بازرگانانى سەرھىبى كه خۆى بازرگانى مافىاى جيهانيندا نين بۆيه وه‌كو كه‌سانى ھەلپه‌ره‌ست چاوى ليده‌ريت و بازاړى دهسهلات ده‌كه‌ويتته مه‌ترسيه‌وه. له لايه‌كى ديكه‌وه دهسهلات به پېي به‌لگه‌كان بۆ ده‌مكوټكردنى نه‌يارانى دهسهلاتى ناوندى، دین له كه‌ره‌سته‌ى دەرمان و ماده‌ى ھۆشبه‌ر. ده‌خه‌نه ناو مالله‌كانيانه‌وه يان داويان بۆ دهنينه‌وه به‌شيوه‌يه‌ك كه كومه‌لگا باوهر بكات كه ئەمانه بازرگانى به ماده‌ى ھۆشبه‌ره‌وه ده‌كەن و به‌و شيوه‌يه نه‌يارانى سياسى ناشيرين ده‌كەن.

لەم بەشەدا پۆلینبەندى جۆره‌كانى ماده ھۆشبه‌ره‌كان كه دهنه ھۆى گيرۆده‌بوون دەناسينين: ماده‌ى گيرۆده‌بوون به‌ھۆى ليكدانه‌وه جوراوجوره‌كانى ده‌توانين پۆلینى بکه‌ين به 1. سروشتى. 2. نيوه‌سروشتى و ده‌ستساز و به‌شیکى ته‌واو ده‌ست ساز.

لەم روانگه‌وه كه مرۆف ھەتا ئيستا پیناسه‌ى کردوو يان ده‌توانين بلين به چ شيواز به‌كارى دین. يه‌که‌م له‌سەر بريارى پزیشكى يان به شيوازی گيرۆده‌بوون و دوور له چاوديرى پزیشكى ھەرچەند پسپۆران له بواری پيشه‌ى دەرمانسازیدا بۆچونى جۆراوجۆريان ھه‌يه به‌لام به‌گشتى ريکخراوه بيهداشتى جيهانى بهم شيوه‌يه پۆلینيان کردوو:

1. ماده‌ى ته‌وه‌ھومزا Hallucinations .

2. كاناباسيس يان شيله‌ى ره‌وه‌كى شادانه CANNABIS.

3. ترياک و ماده‌ى گيرۆده‌بوون.

4 - دەرمانى سستکردن و خه‌وه‌ينەر.

5 - دەرمانى ھيدىکردنه‌وه.

6 - چه‌سپ و بونيك كه وه‌كو گاز وايه و بۆنى بيئزين و تينه‌رى ھه‌يه.

7. ئەلكۆل و توتن و قاوه Neglected Invisible Drugs .

8 - ماده‌ى وزه‌به‌خش.

به پېي ئەم پۆلینبەندى ئيمه ده‌بئ شيتالى بکه‌ين و بۆ باشتەر ناساندنى ليئى وردبينه‌وه.

ته‌وه‌ھوم زا Hallucinations چيه: له سروشتى شارستانيه‌تى مرۆف دا نمونه‌گه‌ليكى زۆر له به‌كاره‌ينانى

ماده‌ى جۆراوجۆر كه كاردانه‌وه‌ى ده‌بيت له‌سەر مرۆف وه‌كو جۆريک قارچكى زه‌ھرى كه له بۆنه و جيژنى سورپيسته‌كانى ئەمريکا به‌كارده‌ھيئريت و له‌گه‌ل ماده‌ى گيرۆده يان ماده‌گه‌ليكى سونه‌تى كه مرۆف خوليا ده‌كات

5 - دەرمانه‌کانی هیډیکره‌وه

ئهم دەرمانانه‌ی هیډیکره‌وه دهنه هۆکاری لاوازی سیستمی دهماره‌کانی ناوهندی میښک و به‌شیکن لهم دەرمانانه‌ی که بو ئیش و بو که‌مخه‌وی به‌کار دیت که به‌کاره‌ینانی ئهمجوره دەرمانانه ده‌بیته هۆی سستکردن و هیډیکردنه‌وه و هه‌ست به‌ سربوونیک ده‌که‌ی وه‌کو ئه‌وه‌ی مانوویی له‌ له‌شت و دهماره‌کان نه‌میښیت، به‌لام خواردن و به‌کاره‌ینانی له‌پاره‌به‌ده‌ر ده‌بیته هۆی گیرۆده‌بوون و ده‌که‌وئته‌ حالته‌ی خوماری و خه‌والویی به‌تایبه‌ت له‌و کاته که له‌ گه‌ل دەرمانی دیکه بکاری بپنن ده‌بیته هۆی مه‌ترسی. ئهم دەرمانانه برپیک کهم له‌ حالته‌ رۆحیه‌کان و دهماره‌کان و له‌ کاتیک که هه‌ست به‌ دل‌پاوکی و کهم خه‌وی ده‌که‌ی ده‌بیته هۆی سستبوونی ماسولکه‌کان و دهماره‌کانی میښک هیوهر ده‌کاته‌وه. به‌رچاوترینی ئهم دەرمانانه:

1 - دیازپام 2 - کلودیازپوکساید 3 - ئیگزاس پام 4 - می پروبامات

6 - چه‌سب وه‌ ماده‌ی بونداری (گازدار وه‌کو تینر بنزین)

ئهمجوره به‌ مه‌وادیک ده‌لین که به‌ خیرایی بو‌نه‌که‌ی له‌ هه‌وادا تیکه‌ل ده‌بیته. به‌شیک زور لهم مادایه سه‌نعه‌تیه و له‌ کاروباری سه‌نعه‌تی به‌کار ده‌هیدریت وه‌کو ئه‌و چه‌سپانه‌ی به‌خیرایی وشک ده‌بنه‌وه. خاوه‌ن بو‌نیکه بیان به‌شیک له‌ سوتمه‌نه‌ی وه‌کو نه‌فت و بنزین و گاز و تینهری رهنگ ئهم بو‌نه له‌ ریگای هه‌ناسه‌کیشان له‌ ناو شانیه‌ی سیه‌کاندا تیکه‌ل به‌ له‌شی مروّف ده‌بیته له‌ پاشان کاردانه‌وه‌ی له‌ میښک دروست ده‌کات مروّف له‌ سه‌ره‌تاکانیدا پپی سه‌رخۆش ده‌بیته و هه‌ست ده‌کات که له‌شی سوک بووه و برپیک هه‌ست به‌ نه‌ترسی، ئازایه‌تی له‌ خویدا ده‌بیښیت و لی‌ره‌دا ئهم وزه‌یه له‌ گه‌ل خولیا و خه‌یاله‌کانی ده‌بیته هۆکار که له‌ پاشان بیته هۆی لاوازی میښک و له‌ بیرکردنه‌وه‌دا توشی فه‌رامۆشی ده‌بیته. به‌کاره‌ینانی ئهمجوره مه‌واده بونداره ئه‌گه‌ر زور سه‌ری به‌سه‌ر قتوی ئهم مادانه‌دا بگری ده‌بیته هۆی ته‌نگی هه‌ناسه و ده‌خنکیت و به‌کاره‌ینانی به‌ به‌رده‌وامی کاردانه‌وه‌ی له‌ میښک و هه‌روه‌ها له‌ سه‌ر سپه‌لک و گورچیه‌کاندا کاردانه‌وی ده‌بیته. هه‌روه‌ها له‌سه‌ر سپل و زراو و ده‌که‌وئته‌ حالته‌ی رهنگ بروسقان و رهنگی به‌ره‌و زه‌ردی ده‌روات، لی‌ره ده‌توانین بلپین که مروّف تووشی له‌رزۆکی، تونده ته‌بیعه‌ت، لاوازی، سستبوون و خه‌یالای، هه‌ست به‌ تونیه‌تی کردن، سه‌رئیشه، ئیشی ناوژگ و هه‌ناو، گیرانی ماسولکه‌کان ده‌بیته.

7. Neglected Invisible Drugs ئه‌لکۆل و توتن و قاوه

به‌شیک لهم مادانه‌ی وه‌کو کاردانه‌وه‌ی نادیار له‌ ژبانی روژانه‌دا به‌گشتی و له‌ناو کومه‌لگادا بوته نه‌ریتیک به‌ به‌شیک لهم دەرمان بیان مادانه‌ی که وه‌کو ئاو تراوه، بو نمونه ئه‌لکۆل و ئاره‌ق بیان شه‌راب بیان توتن و جگه‌ره‌کیشان بیان قاوه و چایی ئه‌مانه‌ش له‌ ناو پولینکردندا به‌ سئ گروپ ده‌ست نیشان کراون که به‌گشتی له‌ ناو کومه‌لگادا په‌ره‌ی زوری سه‌ندووه، وه‌کو نه‌ریتیکی لی‌هاتووه، هه‌رچه‌ند زور هه‌ستی پیناکه‌ن، وه‌کو مودمینیبوون بیان گیرۆده‌بوون

1. الکل اتانول یا الکل اتیلیک (Ethylic Alcohol)

2 - توتن و دوخانیات (نیکوتین)

3 - قاوه (کافئین) (Coffee-Caffeine)

8 - ماده‌ی وزه‌به‌خش

به‌شیک لهم دەرمانانه‌ی که ده‌توانین بلپین 90% ده‌ستکرده و له‌ شه‌ریکه‌کانی دەرمانسازی دروست ده‌کرپن، له‌ ماده‌ی ئالکالوئید و وزه‌به‌خشن به‌و واتایه‌ی مروّف هه‌ست به‌ جه‌سارتیکی زور ده‌کات، پپیوایه که وزه‌یه‌کی زوری هه‌یه که ده‌بیته هۆکاری ئه‌وه که زیاتر زه‌خت بکاته سه‌ر دهماره‌کان و ماسولکه‌کانی له‌ش، هه‌لبه‌ت به‌کاره‌ینانی ئهم دەرمانه بو بیخه‌وی زیاتر له‌ ئانیکاتدا هه‌ست به‌ ئیشتیای له‌ خواردن ده‌کات له‌ بواریکی دیکه‌دا هه‌ست به‌ توانای زیاتری سیکس ده‌کات، ئهم به‌شه دەرمانه به‌گشتی کاریکی واده‌کا که ناو پزشکه‌کان که‌متر ئهم دەرمانه بدن به‌ نه‌خۆشه‌کان، بو نمونه کوراک که یه‌کیکه‌ له‌م دەرمانانه‌ی نه‌خۆشیک که گیرۆده‌ی بیته به‌ ئاسانی ناتوانیت ده‌ستبه‌رداری بیته و ناودارترینی ئهم دەرمانه ئامفامتین و پیکه‌ته‌کانی کوا.

له‌ به‌شیک دیکه‌ی ماده هۆشبه‌ره‌کان که له‌ تاقیگا‌کانی دەرمانسازی دروست ده‌کریت نه‌ ناوی شیشه و بیان کروکودیل که ده‌توانین بلپین 20 به‌رامبه‌ر له‌ مورفین به‌هیزتره ئیستا له‌ ئیراندا به‌ هه‌زاران گه‌نج و لاو گیرۆده‌بوون که شایانی باسه ئهم ماده‌یه ده‌بیته هۆی کرمه‌رپزبونی مروّف.

سەرچاوه كان:
رېكخراوهى تهنډروستى و دره رمانى نه ته وه بيه كگرتووه كان
ادارهى مبارزه با مواد مخدر ايران
دهورانى قاجار
ههروهها تۆرى ئىنتېرنېت